

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Cap. XVI. Clementiam in omni Republica colendam esse.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

C A P V T X V I.

Clementiam in omni Republica colendam esse.

Damna iracundia.

Ethnicos de ira efficacissime scripsit, lib. 1. cap. 2. Iam vero, si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris fletit. Videbis cades ac venena, & reorum mutuas fordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub civili hasta capita, venalia, & subiectas rectis faces, nec inter membra coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucencia. Aspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas, has ira exhaussit. Aspice tot memoria prodizos duces, mali exempla fati, alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra mensura percussit; alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinavit; alium filij patricidio dare sanguinem iussit; alium servili manu regalem aperire iugulum; alium in cruce membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro: quin si tibi liberit, relictis in quos ira viritum exarsit, aspicere casus gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in pernitiem promiscuam totos populos capitis damna passos, tantquam aut curam nostram deferentibus, aut auctoritatem contemnentibus.

Ira remedium est mora.

§. 18. De ira moderanda dixi, atque ad alia abiturus: Moneo, sed quod olim alii: Nempe. Maximum remedium est irae, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoscat, sed ut iudicet. Desinet, si expectet: nec viuersam illam tentaueris tollere, graues habet impetus primos. Tota vincitur, dum partibus carpitur. Athenodorus iam senior, (puto esse, qui fuit praceptor Dionysii Areopagite) cum missionem ab Augusto impetrasset, inter valedicendum extremum hoc mandatum Imperatori reliquit. Cum iratus fueris, nihil dixeris, aut feceris, priusquam apud te graecarum literarum vincti quatuor nomina recensueris. Quo dicto delectatus Augustus, apprehensa eius dextera: adhuc se praesente mihi opus est, inquit, totoque anno cum apud se detinuit. Quod si me paulisper audies, o princeps, cum iratus fueris, nihil ages, nihil dices; nisi orationem Dominicam prius corde dixeris; aut si nimium hoc est: Hae saltem verba decurres: Et dimitte nobis debita nostra, sicut, & nos dimittimus debitoribus nostris. At si ad orationem ira detortus animus dirigi non potest. Aliquam duntaxat sententiam recites. Videlicet Matth. 6. 14. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum; dimittet, & vobis pater vester celestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus: nec pater vester dimittet vobis delicta vestra. Vel cap. 5. 23. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha: reus erit Concilio. Qui autem dixerit, satue: reus erit gehenne ignis.

Athenodorus remedium irae Augusto prescribit.

Oratio cum mora effusax.

Vel Iob. 28. Homo iracundus incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacem habentium, immittit inimicitiam.

Vel Prouerbior. 15. 1. Responso mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furorem.

Vel Iob. 36. 18. Non te ergo superet ira, ut aliquem opprimas.

Vel Eccles. 11. 10. Ausfer iram à corde tuo.

Vel Ephes. 4. 31. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à nobis, cum omni malitia.

Quod si nec sacra admittit, aliquem ex Ethnicis consiliarium sumat. Et dicat:

Qui non moderabitur iram
Insectum volens esse, dolor, quod suaserit, & mens;
Dum pœnas odio per vim festinat multo.
Ira furor brevis est, animum rege, qui nisi pareat,
Imperat. Hunc frenis hunc compesce catena
Iratus post factum errorem intelligit.
Si irasceris, furis.
Nulli irato crede, ne tuo quidem animo.
Bonis viri cito moritur iracundia.

§. 1. **M**ANSVETUDO & clementia geminae virtutes, pari fere semper gradu incedunt, atque in vnam actionum humanarum effectum conspirant. Mansuetudo irae secundum rectam rationem est moderatrix. Clementia vero pœnarum. Vtramque similitudine quadam ad temperantiam D. Thomas refert 2. 2. q. 157. a. 3. Nam quemadmodum temperantia voluptates intra gyrum rationis coercet, nec metas honestatis egredi patitur. Ita mansuetudo ferocissimam beluam, iram vinclis & carcere clausam mitigat, cicuremque reddit, ut non modo non noceat, sed intra licitum sese, etiam praescriptumque iustitiae contineat. Ita Clementia est, non quae per vim & iniustitiam non saeuat, sed quae mitiores pœnas, quam iuris rigor, infligit. Clementia est temperantia animi in potestate vltiscendi. Vel lenitas superioris ad inferiorem in constituendis pœnis. Vel est inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Vel est virtus aliquid ex merita ac debita pœna remittens. Hae definitiones Senecae sunt, lib. 2. cap. 3. de Clement. Clarior, & quae obiectiones tollat Lipsiana, lib. 2. cap. 12. Clementia est virtus animum à pœna, aut vindicta ad lenitatem cum iudicio inclinans.

Mansuetudo & clementia ira & pœnarum moderatrices.

Clementia omnia mitigat.

§. 2. Cum vero potissima sint virtutes, thronumque regni corroborent ut Prouerb. 20. 28. dicitur; his tamen utrique de statu ab hominibus disputare magis, quam viuere docentibus intenditur. Mansuetudo, inquit, diminuit iram, clementia pœnas, at virtus in medio consistit. Hae vero minus praestant debito, citra rectum ergo consistunt, & illos fines quos virtutis norma fixit. Verum tenenda est non modo sacrarum literarum doctrina, sed philosophorum etiam moderatiorum, & politicorum, inignes esse virtutes mansuetudinem, & Clementiam, atque adeo honorabiles, ut ceterae interdum illis deferant. Mansuetudo diminuit iram, quia cum appetitus vltionis sit omnibus innatus, & vindictam lumere dulce sit irato, cum nemo iniurias sibi illatas facile paruas arbitretur, magna in lucta nobilissima virtus versatur. Clementia vero pœnas remittit, quam secundum legem communem, iustitia legalis exigit, nec tamen iniusta est, sed benigna. Nam secundum rectam rationem remittit pœnam debitam, aut pœnae partem. Idque propter quendam particulares circumstantias, quarum consideratio facit, ut recta sit à seueritate puniendi discessio. Itaque non est contraria seueritati Clementia, neque iustitia. Nulla enim virtus, alteri virtuti repugnat. Seueritas secundum rectam rationem pœnas exigit, quando, à quo, & quantae sunt exigenda. Clementia eadem, ratione duce, loco tempore remittit. Sic *ἐμμετρία*, quae rigida legis, verba benigne, & secundum legislatoris mentem interpretatur, & secundum eam iudicat, iustitiam non conuellit, sed summum ius, quod summa saepe est iniuria, ad aequitatem, imo si verum fateri volumus, ad iustitiam reducit. At si iustitia (aiunt) postulat pœnam, non potest eam remittere clementia, nisi operatur iustitiam. Imo vero lex communis pœnam postulat, datque exigenda eius potestatem. Non tamen vetat ob certas causas, misereri, ignoscere, mitigare. Neque vllus legislator, suarum legum adeo tenax est, aut esse debet, ut non aliquando locum precibus, & humanitati relinquat. Clementiae operatur crudelitas, quae est atrocitas animi in exigendis pœnis. Seneca 1. 2. de ira. c. 4. Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigenda.

Clementia virtus est iustitiae.

Difficilis clementia irato.

Clementia non seueritatis modo iustitiae non est contraria.

Clementia similis est *ἐμμετρίᾳ*.

Crudelitas clementiae opposita.

exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti, sauiunt, ut Sinis ille & Procrustes, & Pirata, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec ultionem sequitur (non enim laesa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecepit crimen) extra definitionem nostram cadit: quæ definitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possimus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sauitia est: possumus insaniam vocare, nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cades hominum, & laniationes peruenit. illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent.

Salamito-
sum orbi
vitiū cru-
delitas.

Crudelitas itaque pœnas exasperat. Interdum si-
ne causa sauit, sola delectatione alieni doloris, qua
re iustitiam, caritatem, misericordiam, clementiam,
omne ius diuinum, humanumque multi violant.
Nec homines, sed fœuæ bestiae sunt, quæ plus mor-
dent, quam esuriunt.

§. 3. Tria vero hoc capite tractabo. Primo osten-
dam plerique in regnum pro mansuetudine iram,
pro clementia crudelitatem esse dominatam. Secun-
do quam necessaria sit Reipub. clementia, quam no-
xia crudelitas sit, docebo. Tertio. Quis sit clemen-
tiæ modus, ne disciplina, & legum vigor enerue-
tur, explicabo.

Veterū im-
manissima
crudelitas.

§. 4. Inter cetera gentium vitia Apostolus Pau-
lus Rom. 1. 31. recenset; Esse avaros, immiseri-
cordes, homicidas, ac proinde crudeles. Accendit
illa vitia Stoica avaritia, cum misereri, ignoscere ne-
garent esse sapientis. Sed errat cum Stoicis Seneca.
Misericordia est enim dolor voluntatis, aut displicentia, de a-
liena miseria secundum rectam rationem concepta, neque
opus est passione aut agnitione, quæ se in lamenta-
tionem & planctum effundant. Illa autem appeti-
tus inferioris, seu condolentia, seu commotio, non
modo vitium non est, si recta ratione gubernetur, sed
veræ etiam misericordiae, quæ in voluntate residet, &
virtus est, seruit; audiendus autem Apostolus: Flete
cū stentibus. Motus aut ille animi seruit rationi, quan-
do ita præbetur misericordia, ut conseruetur iustitia,
siue cum indigenti tribuitur, siue cum ignoscitur pœ-
nitenti. Ad misericordiam tamen, ille motus appe-
tentis potentiae necessarius non est, potest enim vo-
luntas sola ratione adiuta misereri. Itaq; clare Stoi-
cos refutat Augustinus, lib. 1. de moribus Ecclesiae,
cap. 27. Quare illa omnia, quibus huiusmodi malis in-
commodisue resistitur, qui officiose, atque humaniter præbent,
misericordes vocantur, etiam si sapientes vsque adeo sint ut
iam nullo animi dolore turbentur: nam quis ignoret, ex eo
appellatam esse misericordiam, quod miserum cor faciat con-
dolentis alieno malo? & quis non concedat ab omni miseria
liberum esse debere sapientem, cum subuenit inopi, cum esu-
rienti cibum præstat, potumque sitienti, cum vestit nudum,
cum peregrinum tecto recipit, cum oppressum liberat, cum de-
nique humanitatem suam, vsque ad sepulturam porrigit mor-
tuoꝝ. Etiam si id faciat mentis tranquilla, nullis aculeis do-
loris instinctus, sed adductus officio bonitatis, misericors tamen
vocandus est. Huic enim nihil obest nomen cum absit miseria.
Stulti vero, cum misericordiam quasi vitium deuitant, quia
officio satis moueri nequeunt, sine perturbatione commouen-
tur congelant potius rigore inhumanitatis, quam rationis
tranquillitate serenantur. Itaque multo prudentius, Deus et-
iam ipse misericors dicitur: qui quemadmodum dicatur, re-
stat intelligere iis, qui se se idoneos religione studioque præfere-
runt, ne cum verbis doctorum inepte utimur, indoctorum ani-
mas prius direfcere vitando misericordiam, quam appetendo
benignitatem mifescere faciamus; atque ut misericordia iu-
bet, ista nos ab homine pellere incommoda sic innocentia pro-
hibet inferre.

Stoici dum
misericor-
diam fu-
giunt, beni-
gnitatem
zollunt.

Deus mise-
ricors sine
miseria.

Omnino igitur malo misericordiam, quæ etiam

miserum, moestumque cor faciat, quæ cum aliquis
scandalizatur, vrat; quæ cum Dauide exclamaret; Ab-
soluti fili mi, fili mi Absolon, quæ cum Christo ele-
uet oculos super Ierusalem, & fletat, quam duram il-
lam philosophiam, quæ ad omnem inhumanitatem
obdurat animos, & crudelitatem accendit.

§. 5. Omnia igitur imperia præficarum gentium, ut
in alia vitia, ita in summam prolapsa sunt crudelita-
tem. Proprieque dicitur, beluinus, ille affectus di-
citur, quem lib. 7. cap. 1. Nicom. describit Aristoteles.
Itaque si (ut aiunt) propter excellentiam, præstantiamq; vir-
tutis, Dux hominibus efficiuntur, talis erit profecto is animi
habitus, qui habitui illi ferino opponitur. Nam ut feræ neque
vitium, neque virtus est, sic neque Dei: sed hic quidem habi-
tus virtute præstabilis & honoratus quiddam est: ille autem
aliud quoddam ad vitio genus est. Verum quoniam raro ad-
modum euenit, ut vir diuinus existat (quemadmodum Pao-
nes cum solent diuinum appellare & salutare, quem magno
pere admiranur: O virum diuinum, inquit:) sic inter
homines raro aliquis reperitur feritate belluarum similis na-
tura: Sed si quis, is maxime apud barbaros exoritur. Non-
nullas autem huiusmodi immanitates, morbi & membrorum
debilitationes pariunt. Atque eos homines, qui vitio ceteris
antecellunt, turpi atque infami nomine feros, & immanes ap-
pellamus. Sed de hac quidem animi affectione nobis erit ali-
quid posterius dicendum.

Gentium
imperia
crudelia.

Beluina feritas gen-
tium.

In ipsa Gre-
cia, incul-
tissimo im-
perio omni-
pene feram.

Et capite 6. Sed quoniam aliqua sunt iucunda natura,
eorumque alia simpliciter & absolute, alia diuersis animan-
tium atque hominum generibus iucunda sunt: alia non sunt
iucunda natura, sed partim propter debilitationes corporum,
partim propter consuetudinem, partim propter vitiosas natu-
ras sunt iucunda: licet etiam in his singulis, consimiles ha-
bitus animaduertere. Voco autem immanes, & ferinos habi-
tus, qualiter aut eius mulieris, quam dicunt grauidis mulieri-
bus apertis ac perfectis, pueros deuorare solitam: aut quali-
bus rebus efferratis quosdam circa Pontum populos delectari
ferunt, alios scilicet crudis, alios humanis carnibus: alios li-
beros inter se mutuos, in epulas dare: aut quale est id quod
vulgo de Phalaride dicitur. Ferini igitur sunt hi habitus. Alij
autem propter morbos, & furores nonnulli innascuntur, qua-
lis ille fuit, qui matrem immolauit, & comedit, & qui con-
serui iecur. Alij morbofi sunt, qui ex consuetudine profici-
sunt, ut pilorum euulsiones & vnguium corrosiones, car-
bonum quoque & terra: præterea venerorum vsus cum ma-
sculis. Namque hoc cupiditates aliis naturales sunt, aliis ex
consuetudine nascuntur, ut qui a pueris consueuerunt. Atque
eorum quidem, quibus natura causam præbet, incontinentem
quemquam nemo dixerit: quemadmodum neque mulieres,
quod in complexu venereo non agant, sed patiantur. Eademq;
ratione neque eos, qui ex consuetudine, vitium morbo simile
contraxerunt. His igitur singulis animi malis tentati, extra
viri terminos, ac fines egredi est: quemadmodum & feritate,
ad belluarum naturam proxime accedere. His autem tenta-
tum, atque affectum, superiorem esse, aut inferiorem, non sim-
plex continentia, aut incontinentia est, sed ex similitudine:
quemadmodum & cum, qui in ira hoc modo affectus est, ut
vincatur, huius perturbationis incontinentem autem dicere
non debemus. Omnis enim modum superans vitiositas, &
amentia, & timiditas, & intemperantia, & sauitia, vel
ferina est, vel morbofa.

Abipari-
ca, & o-
mnes fer.

Immane
etiam extra
vitiū terminos e-
grediuntur.

Cetera recte Aristoteles, illud omnino male,
quod paucos, & non nisi inter barbaros; dicitur, &
beluinos, & immanes agnoscit. Contrarium mihi
ostendendum est, ut vel hac ex parte appareat, quid
pietas Christiana mundo contulerit.

§. 6. Antiquissimū humani generis vitium est, in sui
generis confortes sauire. Caino, viuentis fratre, mun-
dus angustus videbatur. Gigantes ante diluuiū, aua-
ri, crudeles, libidinosi fuere, vix restaurato orbe, Ne-
rodus tyrannidem occupat, & Abrahamo viuo, iam
Noc, Semo, alijq; lugentibus, longinqua bella reges
adornant Gen. 13. Consuetudinem vero libidinandi,
& sauien-

Feritas ho-
minū mo-
tes cito ob-
sedat.

Tam olim
crudeles e-
rant.

Antiquissi-
morum sce-
lera teste
carent.

Quatuor
Monarchia
crudeles.

Crudelitas
Chaldaeorum.

Chaldaica
monarchia
latrociniū
fuit, quod
terram pe-
nedesertam
reddidit.

Leana
comparati
Chaldaei
crudeles, &
libidinosi.

Aquila ra-
pacitas, &
perpetuus
venatus.

Grypha-
quila ad-
ancorostro.

Persarum
Monarchia
vrsa est.

& seuiendi, multis locis fuisse Moses ostendit, dum scribit Abrahamum ab Sara petiisse, ut sororem se diceret, ne forte ipsa raperetur, & occiso marito, vacuus thalamus, raptori tribueretur. Minus adulterio malum homicidium putabant. Tam vilis erat homini, vacuo adhuc orbe, hominum sanguis. Nec mitior Pharaon in Iudaeorum infantes; nec bellis antiquissimis Emæorum, Chorraorum, Zomfomorum, Cappadocum, cum integræ gentes deleterentur, fumina crudelitas abfuit. Quid in Palæstina? nonne septuaginta reges, amputatis manuum, pedumq; summitatibus sub mensa Adonibezec micæ colligebant? Sed eorum, quæ valde antiqua sunt, crudelitates pleræque latent; quia defuerunt, quæ eas posteris traderent. Quatuor Monarchiarum nobilissimarum humanitatem spectemus, in illis enim furere genus humanum inueniemus. Prima est, seu Assyria, seu Chaldaea, iungi enim solent. Chaldaeos describit nobis Habacuc. c. 1. 6. Quia ecce ego suscitabo Chaldaeos, gentem amarant & velocem, ambulantes super latitudinem terre, ut possideat tabernacula non sua. Horribilis & terribilis est: ex semetipsa iudicium, & unus eius egredietur. Leuiiores pardus equi eius, & velociores lupi vespertinis, & diffundentur equites eius: equites namque eius de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. Omnes ad prædā venient, facies eorum ventus vrens: & congregabit quasi arenam captiuitatem. Et ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipse super omnem munitionem ridebit & comportabit aggerem, & capiet eam.

Et Isa. 14. 5. Contriuit baculum impiorum, virgam dominantium, cadentem populum in indignatione, plaga insana-bili, subicientem in furore gentes, persequentem crudeliter. Et verhe. 12. Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? Et verhe. 17. Nunquid iste est vir, qui conturbauit terram? Qui concussit regna? Qui posuit orbem DESERTVM? & vrbes eius destruxit? Vincit eius non aperuit carcerem? Et 20. Tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti, non vocabitur in æternum semen pestimorum. Præparate filios eius occisioni. Daniel etiam ait, eum occidisse, quos volebat.

Gravis ergo erat regni istius, & tyrannica administratio. Daniel. cap. 7. 4. Leana comparat. Prima quasi Leana, & alas habebat quasi aquila. Hier. 47. 1. leana dictam ait, ob luxuriam, & crudelitatem, famella enim senior est mare. Aiunt enim hi, qui de bestiarum scribere natura, Leana esse ferociorem, maxime si catulos nutrant, & semper gestire ad coitum. Crudelitas autem mulierositalque perpetuo connexa sunt. Quin & Leana est alis aquilinis velox, ut eam etiam Abacuc describit. Leonis senior est fames, quia nunquam redit ad prædæ reliquias, sed calido sanguini semper imminet, a-quilarum etiam celebrata est tyrannis; nam vnum par latum prædandi territorium requirere, ait Olaus lib. 19. cap. 7. Narrat deinde quantum ex duobus pullis, quos Boreales agricolæ nauicare cogunt, lucri faciant, dum solliciti parentes, omne venationis genus Indis inferunt. Itaque Chaldaica monarchia est γρυπαίτης & ἀρχολογέλης, & fabulam de Grypaquila ex Daniele, & fama illa ortam arbitror. Sic extremam calamitatem Moabitibus infert Aquila illa apud Ierem. 48. 40. Ecce sicut aquila volabit, & extendet manus suas ad Moab. Et Thren. 4. 19. Velociore sunt persecutores nostri aquila cæli, & super montes persecuti sunt nos. Hæcigitur crudelitas Chaldaeorum, & Assyriorum fuit.

§. 7. At multo maior fuit Medorum & Persarum. Daniel de altera Monarchia sic loquitur, cap. 7. v. 5. Et ecce alia bestia similis vrsō, in parte stetit, & tres ordines erant in ore eius, & in dentibus eius, & sic dicebant ei: Surge comede carnes plurimas. Bestia fœdæ, & ignobilis fœuitia est vrsa.

— Rabido nec perditus ore
Fumantis nasum viui tentaueris vrsi,

Sit placidus licet, & lambat, digitosq; manusq;
Si dolor, & bilis, si iusta coegerit ira
Vrsus erit.

Animal est omniuorum, infidum. Feritate omnes beluas superat, ut ait Philostratus. Sed vrsorum rabidissimi sunt in Perside. Vrsi Persici vltra omnem rabiem sauiunt, inquit Marcellinus. Hoc tres ordines dentium indicant. Hoc illa excitatio: Surge, comede carnes plurimas. Regna plurima deuorant, & inter illa primam feritatem experta est, & crudam famem Babylon, cuius qui miserrima exitia legit, opus agnoscat Medorum, & Persarum. Esa. 13. 17. Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non querunt, nec aurum velint: sed sagittis paruulos interficient, & lactentibus pueri non miserebuntur, & super filios non parceret oculus eorum.

Ammianus lib. 30. Persarum nationem, ait, varietatem suppliciorum semper exercuisse crudam. Hinc viuorum excoriatio, idem lib. 33. Hinc cognatorum mortes apud Xenoph. lib. 3. avaθ. Hinc viuorum defossiones Herod. lib. 8. & 4. Viuicomburia, Ctesias in fragmentis. Heliodorus lib. 8. hist. Æthiop. Vide & Socratem lib. 1. cap. 22. Procop. lib. 1. de bello Persico, testem summæ, efferaeque immanitatis.

Cyrus ipse sanguinis audis, in opprobrium crudelitatis, sanguine pœnas luit, Darius contra septem optimates, quæ egerit cum alijs, tum breuiter narrat Val. l. 6. Ochsus autem, qui postea Darius appellatus est, sanctissimo Persis iureiurando obstrictus, ne quem ex coniuratione qua septem Magos cum eo oppræsserat, aut veneno, aut ferro, aut vlla vi, aut inopia alimenterum necaret; crudeliorem mortis rationem excogitauit, qua onerosas sibi, non periculo religionis vinculo tolleret. Septem enim altis parietibus locum cinere compleuit, suppetitoque tigno prominente, benignè cibo & potione exceptos; in eo collocauit; è quo somno sopiti, in illam insidiosam congeriem decidebant.

Et de altero Ocho: Apertior & ratiior alterius Ochi cognomine Artaxerxis crudelitas, qui Ocham sororem, atque eandem socrum, vinam capite deposuit; & patrium, cum centum amplius filiis, ac nepotibus vacua, arca destitutum, iaculis confixit; nulla iniuria lacepsit, sed quod in his, maximam apud Persas, probitatis, & fortitudinis laudem consistere videbat.

Inter cruda supplicia fuere σκαρισμας quo mortuus est Mithridates apud Plutarchum in Artaxerxe, durauit illud dies septem & decem, deuorato pene à vermibus corpore. Memnon, (lib. 2. avαθ. apud Xenoph.) ἡβ' αὐκιδὸς ἐναιατὸν, excruciatius est integro anno. Nec nouum hoc est, medicum sororis sic regia fœmina excruciauit.

Quales vero in hostes? Iustinus lib. 10. Octingentos Alexandro occurrisset, narrat, truncata corporis parte, seruitutem passos; tot simul mutilati in vno loco? Non dissimilia apud Curtium lib. 3. De iisdem Diodorus Siculus lib. 18. Ἡρώπεια σώμειναι ἢ πάντες, οἱ μὲν χεῖρας, οἱ ἢ πόδας οἱ ἄτα. ἢ εἰνας. Extremas partes mutilati omnes, si quidem manus, illi pedes, alijs aures, & nares. Acta Cambysis in Ægypto videantur, Herod. lib. 3. Calamitas Rhinocolurorum à Persarum rege fuit, teste Seneca lib. 3. de ira cap. 20. i. Diodorus in Biblioth. lib. 1. cap. 2. & Strabo lib. 16. regi Æthiopum tribuunt. Quomodo homines venarentur meminit Plutarchus lib. quæ animalia sapientiora, modum exponit Herod. lib. 6. Ὅδ' ἔτι καὶ πλεὺς ἐστὶν, ὁ πέρτερον χειμῶσις ἀπὸ μίλητον πρὸ δυνεργώτεται, ὡς ἀνέπλωσται, ἀνέστη ἐν πεινῶσι τὰς νύκτας, τὰς αἰετὶς τῇ ἡπείρῳ κειμένας, χίον, καὶ λείον, καὶ τίγριν, ὅτιαις ἢ λαοὶ πίναν τῶν νύκτων, ὡς ἐκείνην αἰετῶντες οἱ βασιλεῖς ἐπαρῆναι οὐκ αὐθρόσους, καὶ μὴ οὐκ ἐπὶ τὸν τὸν λείον. Ἀνθ' αὐτοῦ αὐτὸς ἀνέστη μὲν τῆς χεῖρος ἐκ δεξιῶν τῆς βορέης ἐπὶ τὴν νότιον διήκων, καὶ ἐπὶ τὴν δεξιὰν τῆς νότιας τῆς νότιας διήκωνται, ἐκ δεξιῶν τῆς ἀνθ' αὐτοῦ.

Vrsus qui
dicit, cru-
delem dicit.

Vrsus o-
mnia supe-
rat anima-
lia.

Persarum
vrsi vltra
omnem rabi-
em sauiunt.

Persæ sauis
affucti &
lati.

Vrsus insi-
dus & cru-
delis, etiam
in notos.

Iuristuran-
di seu ir-
risio.

Vrsa sauis
ob cognati
sanguinis
bona.

Miserandū
crudelitatis
Persica spe-
ctaculum.

Persarum.

αἰθρῶν. αἶψον δὲ τὰς ἐν ἡπείρῳ πόλεις τὰς ἰσθμίας, καὶ τὰ αὐτὰ, πλὴν οὐκ ἐσθλὴν νεὺν τὴν αἰθρῶν, οὐ δὲ οἷα τὴν. Nautalis Persarum exercitus cum circa Miletum hiemasset, alio anno, positis ad continentem insulas celeriter occupavit. Chium, & Lesbium, & Tenedum. Postquam vero unamquamque insularum barbari occuparunt, sagena homines capiunt. Hunc vero in modum, sagena capiunt, viri manum viri apprehensa ex boreali litore ad australe progressi, venantur homines, ceperunt autem in continente ioanicas vrbes, sed homines sagena non incluserunt, neque enim fieri poterat.

Crudititas
alia crude-
litate cadit.

Celeritas
Alexandri
in Pardo si-
gurata.

In Pardo
Alexandri
crudelitas,
& vinolen-
tia.

Ebrietas
effert
mentem.

Monarchia
Græcia in se
solipsa.

Pardo alia
bestia pa-
catur vl-
trix eius
violencia.

Terribile
est, quod
nocet.

§. 8. Ne vero mitiora speres, vrsi crudelitatem, Pardus vlciscitur. Regnum Græciæ, alia Barbarie savitiam Persicam castigat. Sic enim Daniel cap. 7. 6. Posthac aspicebam & ecce alia quasi pardus, & alas habebat, quasi avis, quatuor super se, & quatuor capita erant in bestia, & potestas data est ei. Quatuor alæ, vt Leonem superet, quatuor capita, vt laceret vrsum. Animal & velocissimum, saltibus feras ternis, quaternisque assequitur. Pollux Pardalis corpus ait, esse ὄντιν ἐνέλιχτον πνέοντιν, ἀλλήλων, ἐν πάλῃ. Humidum, flexile, assultibusque idoneum pugnat. Alexander, paucarum victoriarum cursu, vrsu deiecit, postea ipse interiit, & principes qui cum ipso vixerunt cito sublati sunt, reliqui elanguerunt. Sed de feritate Pardi dicendum. Alexander euerlis Thebis, oppressa Græcia, à cæde fratrum, & cognatorum, belli Persici initia auspicatus est. Hephæstioni gentem integram inferias misit. Ipse, quod magna crudelitatis indicium est, vini supra omnes mortales appetentissimus fuit, ideoque & hac parte pardus, nam & Pardi vino deditunt, & per ebrietatem fere capiebantur, vt refert Oppianus. Ebrietatis autem est comes crudelitas, vt vere Seneca Epist. 83. Hac illam res hostem reipublice, hac hostibus eius imparem reddidit, hac crudelem fecit, cum capita principum civitatis cenanti referrentur, cum inter apparatus epulas, luxusque regales, ora, ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino grauis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hac in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitatis sequitur, violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem, ita ebrietates continue effert animos. Nam cum sepe apud se non sint, consuetudine insanis durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent.

Certe Alexandri obrietas plures amicos perdidit, quam prælia, quæ plurima iniit. Pardi autem peculiatis est malefica, & cruda dolositas; si enim initium eius præda sit frustrata, in venatorem vertitur, ideo qui eo in venatione vtuntur, oues, agnos, aliaque ad manus semper habent, quibus furores quos maior fera euasit, placent. Nihil similis crudelitati Monarchiæ Græciæ, in se mutuo arma verterunt, primo commilitones Alexandri, deinde successores. Nusquam plura, atrocioraque quam in Seleucidis, Ptolomæis, Macedonibus scelera, cædesque: perpetue enim gentium in Græcia, Egypto, Syria, Asiaque fuere carnificina, & regiarum familiarum horrendi, & lucrosi exitus.

§. 9. Saviente tertia bestia in eius exitum quarta crescit, nempe Romanum Imperium, quod ita describit Daniel: Post hac aspicebam in visione noctis, & ecce bestia quarta terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans.

Primo, terribilem vocat, quod proprie immanitatis est, neque enim animalia quantumvis vasta, sed crudelia, & sanguinaria timentur. Hebræus nominat דְּבַר־חַיָּה, dechila, quod de magno terrore dicitur; ita enim דְּבַר־חַיָּה, dechalan: Chaldaïs demones, quod valde timeantur, dicti sunt. Secundo, mirabilis est, septuaginta דְּבַר־חַיָּה, nominant, quod terrore atto-

nitos reddat. Tertio, fortis, argrio, vrbibus. Quarto, Dentes ferrei, imperatores fortes, exercitus, classes. Quinto, comedens & comminuens hostium vires, prouinciarum spolia, neque enim vnum regem ditare satis erat, tot patricii, tot proconsules, præfidesque implendi erant, miseris prouinciis, accipienda nouæ Colonia, cedendum agro. Ipsa Roma quanta erat? Lipsius lib. 1. cap. 2. & 3. de magnit. Romana Augusti tempore plures erant, quam 320000. tenuiorum ciuium, qui ex publico, hoc est prouinciarum sudore, ac sanguine viuebant. Nec illi duntaxat, sed eadem ex præda diuites, equites, senatores luxuriabantur. His vxores, liberos, seruulos adiunge, gentem integram conficies. Magnos seruorum exercitus trahere moris erat, Crassus 500. fabros in familia alebat, alii plures. Ingens fuit Romæ mancipiorum numerus, cum aliquando in senatu ageretur, vt alia veste serui vterentur, alia liberi; intellectum est, quam periculosum foret, si liberos serui numerare capissent, vt docet Seneca; Idem ad Heluiam, maiorem exterorum turbam, quam ciuium Romæ esse indicat: Aula Cæsaris ad 100000. continebant. Nunc largitiones, ludos, epulas publicas, cæteras infanias perpende, intelliges bestiam tam voracem sine multorum animalium sanguine esse non potuisse.

Hæc ergo crudelia, sed insignem, caterisque monarchiis non tam furiose vsurpam immanitatem Spiritus sanctus indicat illis verbis. Et reliqua pedibus conculcans. Ferox & sanguinaria bestia, cui parum est infirmiorum mortibus pasci, saginari, & distendi; nisi per sauitiam superbissimumque contemptum, pereuntibus insultet. Duo vero sunt quæ grauius fuerunt toti orbi. Primum ludi Romanorum Circenses, Scenici, alii. Apparatus erant in nugis immensi. In Agamemnone sexcenti multi: Theatri vnum diem à Nerone auro optum. Cæsar in funere patris instrumentum scenæ fecit argenteum, & necdum tum Cæsar erat, necdum Gallias, necdum urbem spoliaret. Plinii tempore passim Coloniae, & municipiis erant scenæ argenteæ. De Heliogabalo supra dixi, qui nautales Circenses in Euripis vino plenis exhibuit, quos longos & largos esse oportuit, vt naues decurrerent, vix vnus anni vinum tanto furori satis fuisse arbitror. Adde non modo apparatus, & pleno fluitantia vela theatri, sed missilia quoque, nempe Arabes nimis maduisse Romæ suis. Tranquilli in Octauio. Sparsa & populo missilia omnium rerum, per omnes dies singula quotidie millia autum, cuiusque generis multiplex penus, tessera frumentaria, vestis aurum, argentum, gemma, margarita, tabula, pictæ, iumenta, atque etiam mansueta fera, nouissime naues, insule, agri.

Sed caput crudelitatis erat in amphitheatro, vbi ad solam spectantium voluptatem homines interiebant. Consulatus doctissimi lusti Saturnalia, cui res ea cura est. In singulos annos arena ducenta, aut potius trecenta millia hominum, in crudelissimas voluptates absumptis. Cæsar venationes edidit per quinque dies, nouissime pugna quingentis pedibus, viginti elephantibus, triginta equibus vtrique commissis. Tranq. in Iulio, cap. 39. Idem ille, nautali prælio biremes, triremes, quadriremes magnopugnatorem numero produxit. Tranquillus de Augusto c. 43. & Claudio c. 21. qui vtrique duo decim triremes commisit, vna pars Sicilia, altera, Rhodia classis dicebatur. Erat hæc vnus dici voluptas, cui multa millia impendebantur. Adrianus per tres dies, Gordianus per integrum annum aliquot millia consumpsit. Titus gladiatores, venatus, naumachias per centum dies. Traianus per dies centum viginti tres infumpsit decem millia. Hæc Romæ, hæc Cæsaris, sed plura erant spectacula; consules, prætores, adiles, sacerdotes munera dabant. Imperatores ingentes sumptus faciebant: Adrianus in adoptione.

Deuorant
omnia Ro-
mani.

Cur bestia
comedens
vocat?

Pedibus
conculcat
omnia, dum
ad voluptatem
amantia specta-
cula parat.

Sumptus
ludorum.

Sumptus
missilium.

Spectacula
cruentam
triginta
elephantibus
vtrique
commisit.

Quis tanti hominis vitam emit?
 ptione Commodi perdidimus, inquit, quater mil-
 lies HS. hoc est decem miliones, vere perdidisti in nu-
 gas, vere crudelissime perdidisti in hominum misere-
 rorum morte, & in inferiores mortibus voluptates.
 Magistratus Romæ, & in prouinciis eadem facie-
 bant: Augustus suo nomine vices quater, aliorum
 abtentium, vel qui non possent vices ter ludos ded-
 dit. Herodes in ipsa terra sancta singulis fere oppi-
 dis theatra constituit, & paria septingenta simul
 commisit. Erat & in funeribus ea consuetudo: Nam
 hæredes ni sic fecissent gladiatorum dare centum damna-
 tos paria legimus. Ipsa conuiuia, ipsæ epulæ sangui-
 ne crudeli aspergebantur. Omnia magnatum fune-
 ra gladiatoris inferiis funestiora facta sunt, omnes
 nuptiæ, conuiuiaque nobilium crudelitate barbari-
 ca terra erant.

Quantum moribus prouinciarum tot bestis capta sunt?
 §. 10. Nec minore sanguine apparatus ipse con-
 stabat. Pompeius alii Leones supra quadringentos,
 Gordianus vna die centum feras Lybicas, vřos vno
 die mille dedit. Augusto muneratio confecta tria
 millia, & quingentas feras vnus ludis, lapis Ancyranus
 immanis crudelitatis testis confitetur. Vopiscus
 in Probo: eum mille struthiones, mille ceruos, mille
 apros dedisse, & ne paucorum putes; Statilius Taur-
 us ad venationes lapideum in campo theatrum ædifi-
 cauit. Sed illo contempto nouas crudelitatis species
 inuenit Seuerus, ne vnquam satiari posset, nam
 è nauē solutis quadringentos vno momento leones
 emisit. Carinus mare, & monstra natantia induxit.
 Piget cetera referre quæ in Nerone, in aliis historiæ
 fideles tradunt. Hanc bestiam omnium bestiarum
 domitricem consideremus. Primo tot inter se gla-
 diatores in amphitheatro, in funeribus, in conuiu-
 iis, per omnes prouincias committuntur. Deinde bestiis
 obiciuntur; quot enim homunciones quadringen-
 tis leonibus pates esse poterant? Sed non hic listit
 crudelitas, maior est in venatione ferarum; vide in-
 tegras prouincias in Africa, in Asia, in Mesopotamia
 in venatione beluarum cum vitæ periculo occupari,
 sine vulneribus vix vnus leo capitur, hic quadringen-
 ti sunt vna die perituri, quanto labore opus est, vt ca-
 piantur. Quod si caperentur, vt syluæ tutæ essent
 mitibus animalibus, vt ne agros infestarent, periculi
 & laboris precium videri posset. At nunc capiuntur,
 & vidi, vt capiuntur cautio est, vt per terrarum, ma-
 riumque tractus Romam adducti, magnis sumpti-
 bus pasti hominem lacerent, quod est inhumanissi-
 mum, hominem beluæ fauere contra hominem. De-
 inde, vt hominem lacerent in hominis voluptatem,
 quod iam supra omnem scæuitiæ rabiem est, pauca e-
 nim beluæ nisi cibi causa scæuiunt, homo hominem,
 quia dolorem hominis, & varietatem delectationis,
 ex varietate supplicii querit, beluis obicit. Hæc non
 vnus, aut alter, sed totum imperium, imo pene totus
 orbis cultior facit, laudat, iubet, postulat. Superant
 hæc omnia immanitatis crimina. Tantum impen-
 sum est in leones, tigres, vřos, hominum voratores,
 quantum in integros exercitus. Publica erant & a-
 lia, crudaque; monstrosos partus sine fraude necare,
 debiles ac mancos exponere. Seruitia veicula ad lu-
 dum, ad bestias, ad metalla vendere. Scæuimus do-
 minorum in mancipia exercere.

Magni laboris feras ruitas capere.

Facilius magnum exercitum alere, quam tot leones, vřos, tigres capere, alere.

Singulorum crudelitas.
 §. 11. Post publicam illam totius populi crudeli-
 tatem, parum est, quod de singulorum immanitate,
 & scæuitia dici potest. De Augusto constat, eum iam
 lassæ scæuitiæ ferrum posuisse. Tiberius aliud non fe-
 cit, quam vt carnificinam exhiberet. De Caligula
 Dio ita loquitur: *Quum autem Caius sanguine expleri
 non posset, curabat vt quam plurimi inter se dimicarent, eosq;
 nonnunquam binos, inter dum confertos etiam, tanquam in
 acie congregi inebat, ita vt sex & viginti Equites vno die ca-
 sint. Tanta enim fuit eius crudelitas, vt cum defecissent damna-*

ti ad bestias, nonnullos ex ea turba quæ in tabulis confederat,
 corripit iusserit & bestiis obici, iisque quo minus loqui possent,
 aut quenquam accusare, linguas præcidi mandauit. Et Dione
 grauior Seneca lib. 3. de ira cap. 19. Modo C. Caesar Sextum
 Papinium cui pater erat consularis, Bassum questorem suum
 Procuratoris sui filium, alios senatores & equites Romanos
 vno die flagellis cecidit, torsit, non questionis, sed animi causa.
 Deinde adeo impatiens fuit differenda voluptatis, quam in-
 gens crudelitas sine dilatione poscebat, vt in Xysto materno-
 rum hortorum, qui porticum à ripa separat inambulans,
 quosdam ex illis cum matronis atque alius senatoribus ad lu-
 cernam decolleret, quid instabat? quod periculum aut pri-
 uatum aut publicum vna nox minabatur? quantum fuit
 lucem expectare? denique ne senatores populi Romani solea-
 tus occideret. Quam superba fuerit crudelitatis ad rem per-
 tinet scire: quanquam aberrare alio possumus videri & in
 denum exire. Sed hoc ipsum erit pars ira super solita scæuen-
 tis. Ceciderat flagellis senatores: ipse efficit, vt dici posset, so-
 let fieri: torserat per omnia quæ in rerum natura tristissima
 sunt, fiduculis, tabularibus, aculeo, igne, vultu suo. Ex hoc
 loco respondebitur magnam remp. si tres senatores, quasi ne-
 quam mancipia, inter verbera & flammæ diuisit, homo qui
 de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus
 Romanus vnâ ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac
 temporibus ducta in vnum ictum, & in vnum diem co-
 geret.

Bestiariorum spectatores bestiis obiciuntur.

Patiuntur nobiles à maiore domino, quod faciunt inferioribus.

Caius optat populo vnâ ceruicem.

Scæuor Claudius non inspectis elogiis. Nero quo-
 que inter mollissima regni principia Britannico ve-
 nenum parat, lenti sceleris impatiens. Tac. lib. 13. postea
 in matrem, magistrum, Apostolos, in omnes ex æ-
 quo scæuus est. Seuerus Antoninus per medicos mor-
 tem patri machinatur, sed parum obsequentes mor-
 tuo patente, omnes trucidat, cum amicis paternis,
 ne vno quidem relicto. Sic ante Seuerus pater, o-
 mnes Nigri amicos trucidarat.

Quale portentum vnde ista prodierunt? Gallie-
 nus Periano: Non mihi satisfacies, si tantum armatos oc-
 cideris, quos & fors belli interimere potuisset. Perimendus est
 omnis sexus virilis, si & senes atque impuberes sine reprehen-
 sione nostra occidi possent. Occidendus est quicumque male
 contra me dixit, contra Valeriani filium, contra tot princi-
 pum patrem & fratrem. Ingenius factus est Imperator. La-
 cera, occide, concide: animum meum intelligere potes, mea
 mente irascere, qui hæc manu mea scripsi. Ita Treb. in 30.
 tyrannis. Maximinus præter exercitum in Chri-
 stianos crudelitatem ex præfecto tirorum proclama-
 tus imperator, in ipso exordio quatuor millia ex ami-
 cis Alexandri trucidauit. Describit eius crudelita-
 tem Iul. Capitolinus: Sed inter has virtutes tam crudelis
 fuit, vt illum alij Cyclopem, alij Bustridem, alij Scironem, non-
 nulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocarent. Se-
 natus eum tantum timuit, vt vota in templis publice, priua-
 timque, mulieres etiam cum suis liberis facerent, ne ille vn-
 quam urbem Romam videret. Audiebat animalios in cruce
 sublatos, alios animalibus nuper occisis inclusos, alios feris ob-
 iectos, alios sustibus elisos, atque omnia hæc sine delectu digni-
 tatis, quum videtur disciplinam velle regere militarem, cuius
 exemplo ciuilia etiam corrigere voluit, quod non conuenit
 principi, qui velit diligi. Erat enim ei persuasum, nisi cru-
 delitate imperium non teneri.

Epistola atrox tyrannus.

Veteres crudelitates relata.

Et Capitolino consentit Trebell. Poll. Fuit tamen
 nimia crudelitatis in milites, nam & terna millia, & qua-
 terna militum singulis diebus occidit

Quid mirum ipsum, à milibus occisum.

Macrinus grauis scelerum vltor, & iustus, nisi ipse
 sceleratissimus fuisset. Milites in cruce egit, bobus
 inclusit ob scortationem, tribunum ob permissas de-
 feri vigilas occidit, Mezentii supplicia representauit.

Macrinus.

Aurelianus Romam veniens, seditionem tanto
 cruore vltus est, vt funeribus pene repleuerit ciuita-
 tem.

§. 12. Nunc oculos mentemque ad Rempubli-
 cam nostram flectamus, cui ante omnia clementia,
 pœna-

paenarumque raritas, & parcitas conuenit. Omnino principem decet esse clementem. Vitam tibi, fortunamque homines crediderunt, decet non fallere fidem tam multis fidelibus. Dictum est ab antiquo sapiente: Alieno sanguini parcas, ut tuo; Tibi dictum existima, o princeps, alieno sanguini parces, ut Christi, si enim conferui tui sunt, & membra Christi, non potest esse sanguis membrorum alienus à Christo. Decet omnes qui seruandis hominibus constituti sunt, in omnes esse beneuolos, & in quos posunt beneficia conferre. Etiam ille qui nullius culpe sibi conscius est, nihil pulchrius esse sibi ducat, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Qui vero & ipse habet, quod debeat ignosci, sine summo opprobrio, non potest in alios esse crudelis.

Imitare hac quidem in re Deum, qui in omnes beneficus est. Videmus (inquit S. Cyprianus de bono patientiae) inseparabili aequalitate patientia, nocentibus & innoxius, religiosus & impiis, gratias agentibus & ingratis Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere; grandescere copias mesium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbuta, nemora frondescere, prata florere. Et cum crebris immo continuis exacerbetur offensis Deus, indignationem suam temperat, & praestitutum semel retributionis diem patienter expectat. Cumque habeat in potestate vindictam, mauult diu tenere patientiam; sustinens scilicet clementer & differens, ut si fieri potest, multum malitia protrahat aliquando mutetur, & homo in errorum ac scelerum contagione volutatus, vel sero ad Dominum conuertatur ipso monente, & dicente: Nolo mortem morientis, quantum ut reuertatur, & viuatur.

Clementia
propria ho-
minis est.

§. 13. Sic homo, in hominum adiutorium natus est, & praeter naturam etiam, principis officium hoc ipsum requirit. Eadem mente Seneca de Clem. lib. 1. cap. 5. Magnam fortunam, magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebres est, furere in ira: ferarum vero, nec generosarum quidem premordere, & virgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt, quae impulerunt: ignobilis bestia pertinetia est. Non decet regem saeva, & inexorabilis ira: non melius enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat: at si dat vitam, si dat dignitatem, periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, numquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortuna: quamquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diu, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali.

Christianorum
principum
clementia.

§. 14. Christiani principes ut diem resurrectionis, aliaque festa sanctissimae religionis relaxatione victorum celebrare solent, ut quamuis in squalore, & tenebris versentur, redemptionis tamen aliqua luce, & fructu latentur, sic Constantinus magnus multa praesidia in sanctis Ecclesiis esse voluit afflictis. Nec principes boni natalem cruentum amphitheatrali Ianiena agent; cur enim tot moriantur die qua tu natus es? Sed beneficentia amabilem, expectatumque populis efficient, Constantinus propter Crispum natum, propter Helenae partum omnibus indulgit, praeter veneficos, homicidas, adulteros, hac mente si princeps fuerit, quanta vota futura pro filiorum eius incolumitate putabimus?

Tanto autem est in Republica, magistratibusque clementia, quo latius patet, materiamque habet maiorem. Id quoque docet optimus clementiae, sed discipuli crudelissimi magister Seneca lib. 1. cap. 5. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus, & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quam necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maxime tamen decora imperatoribus:

quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia appareat. Quantum enim nocet priuata crudelitas? Principum saeuitia bellum est. Cum autem virutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior aut honestior sit: quadam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere. Hac tamen magnanimitas, in bona fortuna latiore locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano conspicitur. Clementia in quamcumque domum peruenierit, eam felicem tranquillamque praestabit: sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam eum cuius ira nihil obstat, cuius grauiori sententiae ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imo si vehementius excauit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum injicere, & potestate sua in melius placidiusque vri? Sed rarum est, etsi enim vni aliquando parcitur, multis tamen millibus, mors iniusta infertur.

Heu quoties defleuit ista, mansueti Christianorum pietas? Cyprian. Epist. 2. Certe tu itinera latro- Crudelum
nibus clausa, maria obsessa praeconibus, cruento horrore ca- multitudine
strorum bella vbique diuisa: madet orbis mutuo sanguine, & homicidium cum admittunt singuli crimen est, virtus voca- solitudine
tur cum publice geritur: impunitatem sceleribus acquirit non tristis est,
innocentia ratio, sed saeuitia magnitudo. Iam ad vrbes ipsas oculos tuos atque ora conuertas, celebratam offendens, omni solitudine
libidinem crudelum luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruma toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in penam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis possit occidere pericia est, usus est, ars est: scelus non tantum geritur, sed & docetur: quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, ut perimere quis possit: & gloria est, quod perimit. Quid illud oro te, quale est, ubi se feris obijciunt, quos nemo damnauit? etate integra, honesta satis forma, veste pretiosa, viuentes iuuenes in vltroreum funus ornantur, malis suis miseri gloriantur: pugnant ad bestias, non crimine, sed furore spectant filios suos Patres. Frater in cauea est, & soror praesto est.

Tertullianus vero libro de spectaculis haec persequitur, cap. 21. Et qui ad cadauer hominis communi lege defuncti exhorret, idem in amphitheatro derosa & dissipata, & in suo sanguine squalentia corpora patientissimis oculis desuper incumbat. Imo qui propter homicida penam probandam ad spectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Et qui insigniori cuique homicida leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pileum premium conferat. Illum vero confectum etiam amoris spectaculo repetat, libentius recognoscens de proximo, quem voluit occidere de longinquo, tanto durior, si noluit.

Quam suorum principum, quam tyrannorum crudelitatem acculare possunt, qui sic viuunt? Cai vocem exhortelitis, cum populo Romano vniam ceruicem optat. Omnes ciues Caiani estis, nihil est vobis homine vilius, in cuius sanguine duntaxat spectaculum quaritur. Homo hominem non iratus, non timens, non sperans, nihil expetens, sed tantum spectaturus occidit. Nec vno ictu mors vna defungitur, non gladio dolor decipitur, qui antequam sentiat, peremittit, sed laceratio, & viscera- tio, morientis palpitatio, deliciae sunt spectantium.

Damnabant illa spectacula ipsi qui furebant. Seneca epist. 95. Non priuatum solum, sed publice furimus. Homicidia compefcimus, & singulas cades: quid bella, & occisum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit, & ista quam diu furim, & a singulis sunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatu consulti plebsque scitis scelera exercentur, & publice id a- iubentur, vetita priuati. Quae clam commissa capite laerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines,

Crudelum
multitudine
solitudine
tristis est.

Ignem & fer-
ro in mor-
tes cogunt.

Homo spe-
taculi cau-
sa occide-
tur.

Publico
furor.

Priuatim
delinquen-
tes puniun-
tur, qui pu-
blice id a-
gunt, lae-
dantur.

homines, mitissimum genus: gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit. Adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, adversus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, oburgare indulgentes mero, & petentes delicatorem cibum: non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paululum discesserat.

Lege crudelitas infusa.

Tot millia morte gaudent, & queris de aeterna crudelitate.

Cedunt voluptas proprio dolore pensatur.

Doleat suo, qui dolore alieno delectatur.

Solatio misero est amicorum commiseratio.

Lacryma & molle cor praestitissima natura opera.

Soli homini indita miseria.

Optime ò Seneca, publice furitis, crudelitas enim illa publica erat, & non modo erat in amphitheatro, sed magistratibus aut lege, aut consuetudine, aut placendi studio demandata. Tiberium, Caium Neronem, Claudium, Domitianum, Seuerum, Commodum accusatis, in aliquos senatores equitesque metu, vel odio, vel animi causa saevos. Quid vero de se illi aliena crudelitatis accusatores starent, qui tantum sanguinem innoxiorum suis voluptatibus indulerunt? Quid iustius est, quam illos sanguinarios principum obici feritati, qui tot auctoritatum millia verso pollice mori iusserunt? Quid mirum, vigilante vindice Dei oculo, ira eos mori, ut sentiant se mori, qui saepe hoc atrox ingeminarunt; Repete. Non ignorarunt sanguinariam suam immanitatem caeca gentilitas, sed amavit. Itaque pleni omnes homicidio, exuti hominem, induci animum beluinum, non vulganter feri, sed omnibus feritatis victores, Nam belluae à suo genere abstinent, & raro plus mordent, quamedunt. Hi autem homicidio, non alterius generis caede, & sine villo suo compendio gaudebant. Itaque & tales non hostes modo, sed Imperatores suos experti sunt.

§. 16. Tibi vero ò Republica misericordiam, mansuetudinem, clementiam commendo, si quis hominum miseris delectatur, cum miserum esse iube. Iubemus esse misericordes sicut pater noster celestis misericors est: minatur Deus non consecuturos misericordiam, qui proximo eam non praestiterint. Misericordia omnibus sacrificiis antefertur, haec proximo exhibenda docetur Plal. 112. 5. 9. Proverb. 11. 17. & 14. 21. & 15. 27. & 24. 21. 31. & 19. 7. & 25. 21. 29. 7. Olee 6. 11. Mich. 6. 8. Zach. 7. 9. Matth. 5. 7. & 19. 13. & 10. 33. & 25. 41. Galat. 6. 12. Itaque non modo firma voluntas succurrendi, & hominum miseras subleuandi, captivos redimendi, tenuiores locupletandi, est laudatissima, & ut Cicero ait, magni & grauis viri, sed etiam mollissima illa animi tenerritudo, qua alienis malis afficimur, si recta ratione gubernetur, insigne est instrumentum beneficentiae, & solatium humanis malis à misericordissimo Deo filiorum suorum pectoribus inclusum, nam & misericors ex condolentium affectibus consolationem capere videmus. Ideo

— Mollissima corda

Humano generi dare se natura facitur,
Que lacrymas dedit: haec nostri pars optima sensus.
Plorare ergo iubet causam dicentis amici,
Squaloremque rei, pupillum ad iura vocantem
Circumscriptorum, cuius manantia sletu
Ora puellares faciunt incerta capilli.
Natura imperio geminus, cum finis adulta
Virginis occurrit, vel terra clauditur infans
Et minor igne rogi, quis enim bonus, aut face dignus
Arcana, qualem Cereris vult esse sacerdos,
Vila aliena sibi credat mala: separat hoc nos
A grege multorum, atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces.
Atque exercendis, capiendisque artibus apti
Sensum à celesti demissum traximus arce.
Cuius egent prona & terram spectantia mundi.
Principio inclusit communis conditor illos
Tantum animas nobis animum quoque, mutus ut nos
Affectus petere auxilium, & prestare iuberet:

Dispersos trahere in populum migrare vetusto
De nemore, & proavis habitatas linquere sylvas:
Aedificare domos, laribus coniungere nostris
Tectum aliud, tutos vicino lumine somnos
Vt collata daret fiducia: protegere armis
Lapsam, aut ingenti nutantem vulnere ciuem:
Communi dare signa tuba, defendier iislen
Turribus, atque vna portarum clauē teneri.
Sed iam serpentum maior concordia: parcit
Cognatis maculis similis fera, quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quonemo re vnquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam: sauis inter se conuenit vrsis
Ast homini ferrum leihale incude nefanda
Produxisse parum est, cum rostra & sarcula tantum
Assueti coquere, & marris ac vomere lassī
Nescierint primi gladios excudere fabri.

Mutui affectus à natura est.

Beluis mutua pax est.

Homini in hominem amor naturalis & perpetuus, si naturam spectes.

Crudelitas timorem, odium, fugam, seditionem mouet.

Causa indita humanitatis est, quia nullum animal à natura est amantius sui generis, quam homo. Brutorum & in prolem affectus adulto fecti exolefcit, nec vilis cognationis respectus. Deinde quia hominum plerique venia indigent, debet suae naturae benignus esse homo. Seneca lib. 1. de clementia cap. 6. hac ex Neronem ad clementiam hortatur. Peccauimus omnes: alij grauiora, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsī, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis consiliis parum fortiter stecimus, & innocentiam inuita ac remittentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsque ad extremum cui delinquemus. Etiam si quis tam bene purgauit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

Hac causa Titus facile etiam grauiora condonauit. Duos (inquit Tranq. cap. 9.) patricii generis conuictos in affectatione imperii, nihil amplius quam ut desisterent monuit, dicens principatum fato dari: si quid praeterea desiderarent, promittens se tributurum.

§. 17. Verum praecipuum est quod ad clementiam incitare omnes magnopere oportet, quod per eam amor, ex amore securitas nascitur. Ex crudelitate odium, & timor, ex odio insidia, ex timore fuga, & cum sperat victoriam, seditiones, & bella nascuntur.

Quantum amoris conciliet clementia principum, & Republicae, vniuersum genus humanum vna voce clamat. Demonstrat hoc suo principi Seneca lib. 1. de clement. cap. 3. Illius demum magnitudo stabili, fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt; cuius curam excubare, pro salute singulorum, atque vniuersorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tantum malum aliquod, aut noxium animal è cubili profluerit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum, ac beneficium fidus certatim aduolant, obicere se pro illo, mucronibus insidiantium paratissimi, & subternere corpora sua, si per stragem illi humanam, inter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis mununt, latera obiecti, circumfusis defendunt: incurrentibus periculis se opponunt, non hic est sine ratione populis, vrbibusque consensus, sic protegendis armandisque reges, & se suae iactandi quocumque desiderauerit imperantis salus.

Et cap. 13. E contrario is cui cura sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Republicae partem, tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex vrsu est animaduertente, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil effrum est. Qui potentiam suam placide, ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibz cupiens: felix abunde sibi vrsus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessuque facilis, vultus, qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis desideriis propensus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur.

§. 18. Est tamen potentior crudelitas ad odium, quam ad amorem clementia. Duos vetus Roma pene

Clementia
amoris ille-
tamentum.

Germani-
cus Alexan-
dro prala-
tus.

Vera laus
quam canit
amor &
mortuo.

Titi crue-
litas calli-
das.

Tiberij cru-
delis mors
gratissima
sanctis.

Exitus cru-
delitatis.

pene clementes vidit principes, Germanicum, quem
Caesarem habere non meruit, & Titum, quem diu
retinere non potuit, de Germanico clementissimo
ita Tacit. ann. 2. Neque multo post extinguitur ingenti
luctu provinciae, & circumiacentium populorum. Indolere
extera nationes, regesque: tanta illi comitas in socios, man-
suetudo in hostes, visuque, & auditu iuxta venerabilis, cum
magnitudinem, & gravitatem summe fortune retineret, in-
vidiam, & adrogantiam effugerat. Funus sine imaginibus,
& pompa, per laudes, & memoriam virtutum eius celebre
fuit. Et erant qui formam, etatem, genus mortis, ob pro-
pinqunitatem etiam locorum, in quibus interit, Magni Ale-
xandri satis adequarent. Nam virumque corpore decore,
genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum
insidiis externas inter gentes occidisse. Sed hunc mitem
erga amicos, modicum voluptatum, vno matrimonio, cer-
tis liberis egisse: neque minus praeliatorem, etiam si temeri-
tas absuerit, propediutque sit, percussas tot victoris Germa-
nias servitio premere: quod si solus arbitrer rerum, si iure, &
nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam
militiae, quantum clementia, temperantia, ceteris bonis ar-
tibus praestitisset.

De Tito Suet. cap. 12. Excessit in eadem qua pater
villa, idibus septembris, post biennium, ac menses duos,
dieque IX. quam successerat patri, altero, & quadragesimo
etatis anno. Quod ut palam factum est, non secus ac in
domestico luctu, marentibus publice cunctis, senatus prae-
quam editio convocaretur, ad curiam cucurrit: obsecransque
adhuc foribus, deinde apertis, tantas mortuo gratias egit,
laudesque, quantas concessit ne vivo quidem, in-
quam, atque praesenti.

His aliorum exitus comparabis; mirabilis est de
Tito, qui initio imperans, occulte crudelis fuerat,
sed ut maius odium conciliaret: sic enim Suet. c. 6.
Egitque aliquanto incivilius, & violentius. Siquidem su-
spectissimum quemque sibi, submisit qui per theatra & ca-
stra, quasi consensu ad penam deposcerent, haud cunctan-
ter oppressit. In his Aulum Cecinnum consularium virum, vo-
catum ad cenam, ac vix dum trulinio egressum, confodi iussit,
sane virgente discrimine, quum etiam chirographum e-
ius, preparata apud milites coniurationis, deprehendisset.
Quibus rebus, sicut imposterum securitati satis cauit, ita ad
praesens plurimum contraxit invidia: ut non temere quis,
tam aduerso rumore, magisque inuitis omnibus transierit ad
principatum.

Verum id post correxit, & magnum sui deside-
rium reliquit. Non ita in morte Tiberij: Mortuus
ita letatus est populus, (ait Suet. cap. 75.) ut ad primum
nuntium discurrentes, pars Tiberium in Tiberim trahi cla-
mitarent, pars terram matrem, deosque manes orarent, ne
mortuo sedem ullam nisi inter impios darent, alij vncum,
& Gemonias, cadaueri minarentur, exacerbati super me-
moriā pristina crudelitatis, etiam recenti atrocitate.

De Neronis nece tantum gaudium exstitit pu-
blice, ut plebs pileata tota vrbe discurreret. Suet.
cap. 5. Vitellius vinctis pone terga manibus, la-
niata veste, foedum spectaculum ducebatur, niul-
tis increpantibus, nullo illacrymante, deformitas
exitus, misericordiam abstulerat: inter magna rerum,
verborumque ludibria, per totum via sacra spatium, redu-
cta coma à capite, ceu noxij solent, atque etiam mento mu-
rone gladij subiecto, ut visendam praeberet faciem, neue sub-
mitteret, quibusdam stercore & ceno incessentibus, aliis in-
cendiariis, & patinarium vociferantibus, parte vulgi cor-
poris etiam vitia exprobrantibus, erat enim in eo enormis pro-
ceritas, facies rubida plerumque ex violentia, venter obesus,
alterum femur, subdebile, impulsu olim quadrigae, cum
auriganti Caio ministratorem exhiberet, tandem apud Ge-
monias minutissimis ictibus excarnificatus atque coniectus
est, & inde vinctus in Tiberim.

Domitianum occisum senatus adeo, ut Suet. cap. 23.
letatus est, ut repleta certatim curia, non temperaret, quin

mortuum contumeliosissimo, atque acerbissimo acclamatio-
num genere laceraret: Scalas etiam inferri clypeosque, &
imagines eius coram detrahi, & ibidem solo affigi iuberet,
nouissime eradendos vbique titulos, abolendamque omnem
memoriam decerneret.

De Maximinis, Commodo, aliis taceo, multa
etiam post mortem ludibria experti sunt. Quomo-
do tuti sunt, aut securi, quod tanto odio omnes
prosequuntur.

§. 19. Quanquam nonnulli eo vesaniae peruene-
rint, ut in ore habeant oderint, dum metuant, se-
curitatem tamen nullam multorum cadibus con-
sequantur. Machiauellus principum pessimus con-
siliarius, in suo principe cap. 17. ita docet. Iam ad
alia eorum qua supra recensimus deuenientes, vnicuique Hoc consili-
principi optabile foret, ut clemens, non crudelis haberetur: omnibus
nihilominus cautio adhibenda est, ne hac abutatur clemen- aduersis
tia. Valentinus immanis existimabatur: eius tamen imma- princeps
nitas totam Flaminiam in integrum restituit, eamque in iugit.
vnum collegit, atque ad pacem, & fidem redegit. Quod
sane si probe consideretur, Florentino populo deprehenderetur
illum miriorem fuisse: qui ut crudelitatis nomen effugerent,
fuerunt Pistorienfium vrbe euerit. Parui itaque ducat
princeps sauitia nomen, quo concordēs suos in fide retineat.
Paucissimis enim exemplis clementior erit, quam qui nimia
lenitate permittunt, ut rerum perturbationes sequantur: vn-
de cades, aut rapina nascentur.

In vniuersum melius esse putar metui, quam a- Metus iusti
mari. Verum longe fallitur, nam metus qui ex cru- principis
delitate est, semper odium habet adiunctum; me- ne odio est,
tus improborum qui ex iustitia principis est, & bo- metus cru-
norum reuerentia; quia odio caret, perniciosus non delis semper
est. In metu bonorum, odioque, nulla est princi- odium ha-
pis securitas. Omnium odia irritat, si in paucos sa- bet.
uit. Augustus dum sauit, multas conspirationes
passus est, nec enim eorum conspiratione caruit,
quos pudor sit rem tantam ausos. Sed cum ad clem-
entiam se retulit, securus vixit. Livia hoc con-
siliū fuit, cuius apud Dionem oratio est, & apud
Senecam lib. 1. cap. 9. de clementia, compendium.
Admittis, inquit, muliebri consilium. Eae quod medici so-
lent: qui ubi vrsitata remedia non procedunt, tentant con-
traria. Seueritatem nihil adhuc proficisci: Saluidienum Lepi-
dus secutus est, Lepidum Murana, Muranam Capio, Capio-
nem Egnatius, ut alios taceam, quos tandem ausos pudet:
nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia.

Ille Cirenā ignouit, consulum dedit, fidelissi- Iustus prin-
mum habuit. Et ex vero canit, luxuriosissimi Cae- cipem ti-
saris, luxuriosus eques, Ouidius: ment mali
Diuitiis etiam multos, & honoribus auctos crudelium
Vidi, qui tulerant in caput arma tuum. omnes.

Hac eum (ait Senec. cap. 10. lib. 1. de clem.) Cle-
mentia ad salutem, securitatemque perduxit; hac gratum,
ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum subactis Reipu-
blice cernicibus manum imposuisset, hac hodieque praestat illi
famam, qua vix viuis principibus seruit. Deum esse, non
tquam iusti credimus. Bonum principem Augustum, &
bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur.

§. 20. Quae ergo clementia vere in principem con-
uenit? Ea, quam falso Neroni suo se affinxisse Sene-
ca sentit, cap. 11. Hac est Caesar clementia vera, quam tu
praestas, qua non sauitis penitentia cepit: nullam habere Principi
maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hac est in laudando
maxima potestate, verissima animi temperantia, & huma- mouendi
ni generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, sunt.
non temeritate incendi, non priorum principum exemplis
corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tenta-
re, sed hebetare aciem imperij sui. Praestitisti Caesar, ciuita-
tem incruentam, & hoc, quod magno animo gloriaris es,
nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse, eo maius
est, mirabilisque, quod nulli vnquam citius gladius com-
missus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tu-
tiores

tiores præstat, ornamentaque imperiorum est, simul certissima salus: cum reges consenserint, liberisque, ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac brevis potestas est, quid interest inter tyrannum, & regem? Species enim ipsa fortuna, ac licentia par est, nisi quod tyranni voluptate sævunt, reges non nisi ex caussa, ac necessitate.

Falsa omnino laus, nec occultum Seneca mendacium; Initio, Silano proconsuli inter epulas, datum venenum. Ibatque in cades, nisi Afranius Burrhus, & Annaeus Seneca obviam essent. Certe Britannici inter epulas venenum, & subitum funus, aliaque crudelitatem arguebant. In munimentum pacis habet arma, seu potius ad ornamentum pius princeps, & humanus. Mamerlinus in Paneg. Iuliani. Arma igitur, & iuvenes cum gladiis, atque pilis, non custodie corporis sunt, sed quidam imperatorie maiestatis solennis ornatus. Quid enim istis opus est, cum sis firmissimo muro civici amoris obseptus?

Tyrannus è contrario nulla arma securus aspicit. Experiencia ita loquitur Thyestes:
Dum celsus steti,
Nunquam pavere destiti, atque ipsum mei
Ferrum timere latebris.

Magna odia nunquam ferro compescet, custodes in se suos vertit:

Timet timentem, metus in auctorem redit.

Plutarchus eximie ad principes omnes; Τὸ δ' ὅτι δέδισαν οἱ βασιλεῖς ὅτις τῶν ἀρχόντων, οἱ δ' ἡγεμόνες τῶν ἀρχόντων. διὰ τὴν δυνάμει τὸ δέουσαν ἐξουσίαν. καὶ οὐδὲν δ' ἀρχόντες, καὶ οὐδὲν πολεμίας. Reges reuera, pro subditis, tyranni subditos timent: quorum potentia si crescit, etiam metus crescit. Et cum pluribus imperant, plures timent.

Errat (Senec. lib. 1. cap. 19. de clem.) enim si quis existimat tutum esse ibi regem, ubi nihil a rege tutum est. Securitas, securitate mutua pacifenda est. Non opus est extruere in altum editas arces, nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscondere, multiplicibus se muris, turribusque sepire: saluum regem, in aperto clementia præstabit. Vnum est inextinguibile munimentum, amor civium. Quid pulchrius est, quam vivere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullum valeudo cunctavit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præstiti sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque evenire deputer. In hoc assiduus bonitatis argumentis probavit, non Reipubl. suam esse, sed se Reipublica.

Et cap. 26. Crudelitatem priuatorum, serviles quoque manus, sub certo crucis periculo, vitæ sunt: tyrannorum gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminet, excindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat.

Nemo se fallat, experimenta omnium regnorum docuerunt, fidissimam esse custodiam reipublicæ, clementiam principis.

Causa est, quia mansueti, benigno, amanti civium, omnes se libenter submittunt, omnia sua credunt, crudelem omnes auerantur. Principis crudelitatem, ut publicam luem, ut insanabilem morbum fugiunt, omnes subditi, stare sub ictu se indigne ferunt. Omnes quasi in custodia libera detinentur; & carcerarium esse principem, carnificemque arbitrantur, cum primo spes apparet, in libertatem se vendicant. Nec cadibus hostium, quamvis multi cadant, securitas paratur. Qui enim superant, actius oderunt, latebris enim & ignorantia tutos se arbitrantur. Deinde nemo omnium hominum adeo pene est solitarius, ut non cognatos, affines, amicos habeat, omnes illos in tuum

odium, princeps crudelis irritat, ideoque sævendo auget numerum inimicorum: Recte obiectum est tyranno, qui inimicos omnes occidisse gloriabatur: Non etiam eorum liberos occisos, eos vindices superesse. Nemo suum unquam occidit successorem, nemo ultorem. Latet ille inter millia adulantium: Est enim hoc admirabile, plerosque qui crudeliter imperarunt, ab illis quos fidissimos arbitrati sunt, trucidatos esse. Id cum sit admirantur omnes. Brutus Cæsarem, Macro Tiberium, Chærea Caium interemit. At ita fieri necesse est; omnes oderunt, suspecti de medio tolluntur, amici soli vindices esse possunt.

§. 21. Nunc etiam de modo clementiæ dicendum est, ea enim est salutari severitate temperanda. Neque enim medicum laudaris, qui dulcibus potionibus, mollibusque fomentis mala illa circumligat, quæ ferrum, ignemque postulant. Scalpello, & vistorio, cum necessitas exigit, utatur; modo ne vitra morbum, grassetur medicina. Sape dolentius vulnera curantur, quam fiunt: Crudelior est latrocinio, carnificina hippocratica, cum Excessit medicina modum.

Magistratus clementis est, priuatas iniurias negligere. Digna immortalitate illa vox: Rex Francie non vlciscitur, iniurias ducti Aurelianensis. Magno ad hoc opus est animo, ne qui par pari molestus fuit, a potentiore opprimatur. Et sane plerique cum magnis honoribus, & insperatis elati sunt, oderunt eos, a quibus se humiles, & abiectos cognitos esse intelligunt. Vitellius creditores suos iam imperator omnes fraudavit, coactos reddere tabulas contrahentium, nam salutem se pro pecunia reddere iactabat, latrocinate plane animo, quasi creditoribus mortem inferre iustitiæ pars esset, hoc eius dicto in vulgus sparso ingens omnium odium est excitatum, quo breui desflagavit. Tiberium fecerunt exasperavit, crudeliorque fuit, quod priuatum multi contempserant. Idcirco & dictis materiam præbuit.

Regnabit sanguine multo,

Quisquis ab exilio venit ad imperium.

§. 22. Illustrior est clementia, quæ in principis iniuriis condonandis lenis est, quam illa, quæ scelera in Rempublicam commissa ignoscit, vel dissimulat. At contra frequenter euenit. Hostibus provinciarum extrema carpentibus, præsidibus avaris, dissidiorum auctoribus, multi minus irascuntur, quam leui ioco, aut negligentia. Seuerus cum uans Romam ingrederetur, quadraginta consulares, & imperio idoneos neci dedit, fictis, leuissimisque causis. Multi occisi, quod in nomen iocati essent, quod vere Seuerum, vere imperatorem nominis sui, & Sullam punicum appellassent. Ita Spartian. Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito gladiatorio munere, & congiario populo dato. Multos inter hæc caussis, vel veris, vel simulatis occidit. Damnabantur autem plerique cur iocati essent, alij cur tacuissent, alij cur plerique figurata dixissent, ut esset imperator vere nominis sui, vere pertinax, vere seuerus.

Quid vero illi facies, qui seruo, quod serius calidam attulisset, trecentas plagas imponi iussit? Qui miserum in venatione, quod Spartanum canem morsu appetitus ante tempus dimisit, fustibus occidit? Quanto clementius Augustus, qui in se, ac domum suam iacta conuitia contempsit? Quanto melius Theod. Arcad. Hon. A A A edixerunt, ne, si quis modestia oblitus, imperatori maledixisset, pena subiugaretur?

§. 23. Magno iudicio exercenda est in publicum clementia, ne si absque iudicio, & ratione scelertis impunitas ostenderetur, iniuriis obnoxii reddan-

Nunquam inimicos quisquam omnes occidit, quia cuiusque cadentes novos parat.

Clementia salubri severitate modice temperanda.

Proprias iniurias condonet, publicas puniat.

Sordida vitellij crudelitas.

Damna publica negligenter, ad priuata minime mar-desunt.

Apud quosdam grauior in venatione error, quam errorem in-cendisse.

tur infirmiores, audacia facinorosorum alatur, atque ea causa Respublica detrimentum patitur. Tam enim nocet, qui malo insanabili parcat, quam qui integra abscondit. Non igitur regem Indum imitabitur princeps sapiens, cuius regnum, iudiciorum lenitudine latronibus refertum narratur. Thesaurus rerum indicarum sic exponit, T. 3. lib. 2. cap. 27. *Bisnagensis rex aequo in maleficos lenior est, eosque castigari vetat. Hinc mira passum toto regno, & effrenis licentia, etiam in regiam maiestatem insolentium. Miserat nuper magnus Mogor ad eum legatos, simul & equos aliquot praestantissimos, aliaque pretiosa munera; hac cum a quopiam subditorum, cum equorum nobilissimo clam per viam essent sublata, nulla ipse in facinus insolens poena animaduertit, equum dumtaxat reddi iussu legato dedit. Neque clemens vox Neronis fuit, sed stulta immanitatis obuelatio; cum enim damnatorum subscriptio peteretur. Quam vellem, inquit, nescisse literas. Vtinam venena, & truculenta verba nescisses. Sed tamen & hoc inconsumtum dictum. Reorum supplicia, & mansuetudo principis non pugnant. Meliore animo, sed blando magis quam recto, Antoninus Philosophus oratione se ad clementiam obligauit. Absit, ut me tenente principatum, vestrum quisquam, meo, vestroque decreto, capite damnetur. Nimia indulgentia, nimia impunitas inducit grandia scelera, & cogit tandem de repente principem esse crudelem.*

Purata clementia paritida.

Lenitudo nimia crescentibus extra modum sceleribus in crudelitatem desinit

Punitio odio ne prosequatur.

Cum gratia supplicia extorqueat necessitas, lenitudo ea verba decernat.

Iulio erat facilius occidere, quam iubere.

Neminem quamvis meriti contraria fidem datam puniat.

Legum severitas mitiganda, cum ratio id dicat.

§. 24. Ne ludibria addat occisis. Hæc enim horrorem incutiunt, quasi morte contentus non fuerit. Seuerus Albinus caput patibulo affixit. Barbari hostis cranium auro inclusum epulis admovebant, & pro scypho vtrebantur. Neque semper à Christianis absuit illa feritas. Cremenisium capitibus, Germani milites, ut pila ludebant. Cremenenses Germanos membratim dissecabant, innumera sunt exempla. Verum magna infamia ista committuntur. Amarior est morte ipsa, contra morientem insultatio.

§. 25. Vocem etiam crudelem emisisse, crimini datur. Quia beluinum animum indicant. Quales illæ: Ita feri, ut mori se sentiat. Nondum tecum redij in gratiam. Antidotum adversus Casarem? Quare non libenter moritur? Repete. Vtinam omnes vnam crucem haberetis. Vtinam frater viveret. A caluo ad caluum. Hæc enim ita vulgantur, ut periculosissima odia excitent, cum homines sint natura sua, à crudelitate abhorrentes, nam & historici, qui multorum clarissimorum neces præteceunt, illa tamen immanitatis indicia literis consignat. Non ignorabat illud Iulius, cum enim oppressa patria, eius patrimonium, hoc est ærarium depecularetur, quaestori resistenti mortem minatus est; cui admiranti; Caesar inquit, sibi facilius esse hoc facere, quam dicere. Nutu, absens, quasi inscius facere poterat, sine opinione crudelitatis, quæ stante adhuc altera parte exitiosa erat, voce iubere non poterat. Octavianum sane detestabilem fecit, horrenda vox: Tranquillus ita refert: *Perusia capta, in plurimos animaduertit, orare veniam, vel excusare se conantibus, una voce occurrens: moriendum esse.*

§. 26. Præcipue caueat, ne seuitia iuncta sit peruidia, vel illusio. Maximinus præfectus, cum promississet, se nullum igne, vel ferro perempturum, plumbo contundi iussit, irridens supplicium crudelitatem. Duplici malo odium auxit; & ne quisquam sibi crederet, effecit.

§. 27. Legum seueritatem cum ratio dicat, ipse mitiget. Id semper vsu venit, cum moderationem verba admittant. Hoc ipsæ leges iubent. Interpretatione legum, poenæ molliendæ sunt potius, quam asperandæ. Clementiæ specimen Iulius dedit, puer captus à piratis inter ludum illis crucem minabatur, id iureiurando asseruit; captos deinde prius occidit, deinde in crucem egit. Comiter interpretatus

religionem iuramenti: Certe eo facto famam, & caritatem populi Romani consecutus est. Contra factum à Valentiano, legum seuerissimo, & aliquando crudeli exatore: qui eo etiam reprehenditur, quod recognoscens custodias, pro nullo vnam damnato, mitiore elogio subscriberet. Moris enim erat ut damnatorum poenis princeps subscriberet, & pro mansuetudine, ac clementia legum poenas interdu mitigaret. Hinc & id constitutum, ne ante diem decimum ducerentur, qui voce principis, aut iudicum sententia addicti essent. Postea Theodosius dies vicenos adiecit, monitore S. Ambrosio anitilite Mediolanensi: idque ea causa, ne repentina principis ira quisquam caderet, sed mora veritatem aperiret, indignationemque sedaret.

Iulii pueri clementia.

§. 28. Parcat oculis, ne inter sit supplicii, ne non tam iustitia motus parere legibus, quam spectaculum sibi exhibere voluisse videatur. Caius vario tormentorum genere, & vultu suo torquebat infon-tes. Quæ omnia locum habent, præcipue cum princeps læsus est. Suis enim iniuriis moueri minus debet, quam alienis. Velle autem parentes, aut alios carorum, interesse supplicii omnino tyrannicum est. Caligula id pro more habuit. Dion refert. *Præterea Cassium Melinum occidi iussit, coegitque Capitonem patrem eius virum bonum nullius accusatum delicti supplicii filij interesse, qui dum à Caio peteret, ut sibi oculos claudere liceret, iussu est pariter occidi.*

Ne inter sit supplicii.

Ne spectent alios iubet.

§. 29. Clementia statuta à lege supplicii, cum seueritatem Respublica postulat, contenta est. Certissimum seuitiæ signum est, in nouos cruciatus ingeniosum esse. Omnia noua, inlicitaque non infamant modo; sed quia velut monstra cupide narrantur, audiunturque, longissime infamiam perferunt. Quamquam autem intra modum lege præscriptum poenarum acerbities consistat, si tamen noua sit, animum crudelem arguit.

Nouas torquendi formæ non excogitat.

§. 30. Fugienda & illa supplicia, quæ singularem aliquam, diu meditatam, operosam, flagitiosam malitiam continent. Talis erat Helio gabali immunitas. Serpentes (inquit Elius Lamprid.) per Marficæ gentis sacerdotes collegisse fertur: eosque subito ante lucem, ut solet populus ad ludos celebres conuenire, effudisse, multosque afflictos morfu, & fuga.

Supplicium nouum veteribus esse præsumitur, et si minus sit.

Meditata esse non debent.

Marfica gens aspidum, & colubrorum victrix, ad salutem populis contra infestissimas bestias data erat, serpentes colligebat ad medicinam, vel ut extinguere. At monstrum illud aspide, & basilisco nocentius, in perniciem populi sui nationis illius donum, operamque conuerterit. Barbarorum est, ingenio suppliciorum delectari. Arethusium Christianum stylis puerorum, post exquisita tormenta confecerunt. In Thebaide adductis, remissisque arborum ramis multos distraxerunt, mulieres vno pede ligatas, alio per machinas attracto, fœdissimum in modum, ac plane miserandum occiderunt. Christianos pice, sparto, resina illitos in vsum nocturni luminis exusserunt, tectos ferarum pellibus, canibus obiecerunt. Chrysanthum, & Dariam viros terræ infoderunt. Virginum ventres disciderunt, & hordeo impletis, porcos ex iis paucunt. Imperium ea barbaries tenuit, dum Christianos variis suppliciis exagitauit. Idque Dei permisso, ut vel sic posteritas cognosceret, feritatis esse, non iustitiæ, tam fœdas carnificinas, quas nouitate, asperitate, fœditate, multis modis Hugonotte in Gallia superarunt, ut Theatrum crudelitatis Caluinistica ostendit.

Optima re ad nouam crudelitatem vitium.

Crudelissimos hereticorum viciunt Hugonorta.

§. 31. Cauenda multorum supplicia, vel simul, vel diuersis temporibus sumpta. Vbi enim multorum strages iacet, ibi subtrahendum est aliquid seueritati, ut addatur amplius caritati. Medicos imitetur respublica, cum sine ferro mederi possunt, lenibus fomen-

Multitudo noxiarum cauenda.

fomentis vtuntur. Cum multis sanguis effunditur, etiam nocens. Respublica debilitatur, & quemadmodum aperta vena cum noxio sanguine, integer, & spirituum naturalium vis emicat, ita inter multos semper aliqui creduntur innocentes, aut mitiore manu sanabiles. Magnum discrimen est reorum, vna lege damnatorum. Nunquam maior, nunquam iniustior crudelitas, quam cum genera hominum, non crimina puniuntur, id quod crebro fit, vbi praesumitur multitudo delinquentium. Hinc olim tot Christianorum millia perierunt; quia nomen, & professio, impietas iudicabatur. hinc Caesarea, imperante Maximino, disiectis vndiq; martyrum cadaueribus, forum, platea, columna illacrymarunt. Euf. lib. 8. ca. 19. Nec modo in ciuitate; sed etiam in hoste i in vi-

Non hominum genera sed crimina puniuntur.

In victos hostes sit etiam clementia.

Deus praetiorum dignitatem destruitur.

cto cadum sit moderatio. Hostilem sanguinem fundis, sed humanum; sed tui generis. Nullum animal praeter nisum, & hominem in suum genus seuit. Deus certe cum murum aries percussit, cum tuba sonuerunt, & imbutum est sanguine bellum, requirit tamē in ipsa acie iam victrice clementiam, 2. Par. cap. 28. 6. Occidit Phacee filius Romelia de Iuda centum viginti milia die vno, omnes viros bellatores, eo quod dereliquissent Deum patrum suorum. Ceperuntque filii Israel de fratribus suis ducenta milia mulierum, puerorum & puellarum, & infinitam praedam, pertuleruntque eam in Samariam. Ea tempestate erat ibi Propheta Domini nomine Oded, qui egressus obviam exercitui venienti in Samariam, dixit eis: Ecce iratus Dominus Deus patrum vestrorum contra Iudam, tradidit eos in manibus vestris, & occidistis eos atrociter, ita vt ad colum pertingeret vestra crudelitas.

Insuper filios Iuda & Ierusalem vultis nobis subicere, in seruos & ancillas, quod nequaquam factum opus est. peccastis enim super hoc Domino Deo vestro, sed audite consilium meum, & reducite captiuos quos adduxistis de fratribus vestris, quia magnus furor Domini imminet vobis, steterunt itaque viri de principibus filiorum Ephraim Azarias filius Iobana, Barachias filius Sellum & Amasias filius Aadal contra eos qui veniebant de prelio, & dixerunt eis, non introducetis hic captiuos, nec peccemus Domino, quare vultis adducere super peccata nostra, & vetera cumulare delicta, grande quippe peccatum est, & irae furoris Domini imminet super Israel.

§. 32. Crudelitatem itaque omnem, & crudelitatis etiam suspensionem caueat, quaecunque diuturna esse desiderat, Respublica. Tenui victu, & non preciosa veste liberos educet, discant a teneris vnguiculis, aliquem quasi aequalem pati, etiam principum liberi, ne adulti crimen maiestatis arbitrentur, si quis contra eos sentiat.

Omnium veterum crudelissimus habitus est Commodus, natura, & educatio hoc fecit. Annos duodecim natus cum sanguinem videre horror est pueris, balneatorem qui plus iusto solium calefecerat, in fornacem iniici mandauit, nec quieuit crudelitas, donec nidorem pellium, quae fallendo furori paedagogus pro balneatore iniecerat, latitia gestiens perlentificeret. Non mirum tantas strages eum dedisse, cui in pueritia tantum licuit. Nocuit illi ministris habuisse malos, ex illis enim didicit ipse, quo postea faceret malos.

Quod igitur ipsa natura vos docet, quo dignitas vestra postulat, clementiam amplectimini, o principes, fugite crudelitatem. Nolite humanitatis, & mansuetudinis, etiam cum lege agitur, obliuisci. Securitatis vestrae arx inexpugnabilis est clementia, crudelitas omnia incerta facit, suos etiam administratos infidos reddit. Neque vos duntaxat ipsi clementiam colite, sed eam a consiliariis, praesidibus, praetoribus exigite. Iubete eos gubernare subditos, non vt praesides, sed vt Episcopos. Parum proficit regis vnius clementia, si per minorum tyranniscorum crudelitatem stat, quo minus illa subditi fruantur. Hicra/ca-

tur, hic opprobria sua vindicer, vt consular subditis. Nunquam honesta est crudelitas, vno duntaxat euentu gratiosa est, si in crudeles ministros exercentur.

Nullum populo optabilius spectaculum, quam videre suis exemplis perire crudelitatem. Hoc vnum in Phalaride laudatur, auctorem boni suo inclusisse. Altissime pectoribus insigite id, quod ratio dicat, quod sapientes omnes docuerunt, quod omnium exempla regnorum demonstrarunt, quod aeterna veritas, aeternum clementissime regnans, pronunciauit: BEATI MITES, QUONIAM IPSI HEREDITABUNT TERRAM.

CAPVT XVII.

Omnes in Republica ad fortitudinem esse instituendos.

§. 1. Hoc quidem loco Pseudopoliticos habeo contententientes, firmamentum enim ciuitatis, incolarum robur, constantiamque esse omnes docent. Deinde quamuis pro pietate hypocrisin, pro prudentia astutiam, pro temperantia simulationem obtrudant, veram tamen, genuinam, periculorum cum ratione susceptricem, & depultricem, fortitudinem requirunt. Duo recte diuitum filios addiscere, olim dicebatur; iaculandi & equitandi artem, cetera illis adulatio per blandicias tribuebat: at si a scopo aberrarent, aut equo haerere nescirent, ne sibi quidem ipsis adulari poterant. Nunc quoque fortitudo est, quae fingi non solet, aut si quandoque asinus ignauus Leonis exuius induit, si Patroclus, armatura Achillis, ad tempus Troianos exteret, mox tamen sanguine simulationem luit. Magno in honore est fortitudo. Quare Aristot. Problem. Sect. 27. 5. Διὰ τὴν μάλιστα τὴν ἀνδρείαν τιμῶσι αἱ πόλεις, & βέλτερον ἔσονται τῷ ἀρετῇ, ἢ ὅτι ἀγαθὴ τὴν πόλιν, τὴν πόλιν ἀγαθὴν αὐτῇ ὅτι ἀμφοῖν χρησιμὸν τὰ τὴν πόλιν. Τιμῶσι δὲ βέλτερον, ἢ αὐτοῖς τὰ βέλτερον. Cur ciuitates fortitudinem maxime honorant, cum virtutum praestantissima non sit? An quia semper aut bellum inferunt, aut patiuntur, hac autem virtus utroque tempore utilissima est. Honorant autem non quae optima sunt, sed quae ipsis optima. Itaque in liberis ciuitatibus, & apud reges, honores illis qui bello perierunt, maximi decernuntur. Minime igitur vitream fortitudinem, sed veram, solidamque patria requirit.

Fortitudo Respublicae necessaria est.

Fortitudinis non est hypocrisis.

Honoratur maxime fortitudo, quia maxime necessaria videtur.

§. 2. Est autem fortitudo μεσότης φόβου, καὶ ἀδράμ. Mediocritas, circa timores, & fidentiam. Vt Aristot. lib. 4. Mor. cap. 9. Augustin. lib. 83. quaestio: Fortitudo est considerata periculorum susceptio, & laborum perpesio. Est haec illa ipsa constantia de qua nobilis in manibus est Iusti Lipsii disputatio. Rectum est enim, & immotum animi robur, non elati fortuitis, non depressi. Complector etiam patientiam, omnium aduersorum, quae incidunt voluntariam, & sine querela perpesionem. Haec de fortitudine praefere accepta.

Nam quemadmodum in omni virtute, sapientia velut moderatrix clauum tenet, ita fortitudo omnes, tanquam firma anchora in procelloso hoc vitae mari vincit, ac munit, omnis enim virtus sine constantia vidua est. Sapienter instituta consilia metus excutit, deme Lucretiae constantiam, timor, non libido adulteram faciet. Incute timorem Imperatori, furpe fagus ad furculas caudinas faciet. Omnium igitur virtutum custos est fortitudo.

Omni virtuti fortitudo necessaria est.

Sunt & aliae virtutes quae fortitudinis speciem habent. Vt cum metu ignauia, & gloria cupiditate fortiter

Verecundia fortes interdum facit.